

**Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca
Facultatea de Teologie Romano-Catolică**

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

**Curentele de înnoire liturgică anterioare
Conciliului Vatican II și impactul acestora asupra vieții
liturgice din Dieceza Romano-Catolică de Alba Iulia**

Coordonator științific

Prof. univ. dr. Marton József

Doctorand

Nóda Mózes

CLUJ-NAPOCA

2011

Cuprins

Introducere

1. Situația teologiei și schimbările survenite în domeniul ecclesiologiei la sfârșitul sec. 19 – începutul sec. 20

2. Mișcarea liturgică la sfârșitul sec. 19 – începutul sec. 20

2.1. Introducere

2.2. Condițiile premergătoare ale mișcării liturgice

2.3. Începuturile mișcării liturgice. Inițiativele franceze

2.4. Perioada de maximă dezvoltare a mișcării liturgice

2.4.1. Mișcarea liturgică în Belgia

2.4.2. Mișcarea liturgică în Germania

2.4.3. Recunoașterea mișcării liturgice

2.8. Tensiuni legate de reforma liturgică

2.9. Papii secolului 20 și mișcarea liturgică

2.10. Mișcarea liturgică în Ungaria

Sumar

3. Conceptul de participare activă

3.1. Originea și evoluția sensului conceptului de participatio actiosa

3.2. Ideea participării active în documentele conciliare și după Conciliu

3.3. Conceptul de „participatio actiosa” și laicii

4. Cultul euharistiei

4.1. Introducere

4.2. Scurtă istorie a celebrării euharistice

4.3. Cultul euharistiei în afara celebrării euharistice

4.3.1. Păstrarea și adorarea Euharistiei

4.3.2. Procesiuni euharistice

4.3.3. Congrese euharistice

4.4. Sumar

5. Cultul Inimii lui Isus și formele acestuia la sfârșitul sec. 19 – începutul sec. 20

5.1. Introducere

5.2. Inima în Sf. Scriptură și în scrierile patristice

- 5.3. Originile cultului Inimii lui Isus
  - 5.4. Răspândirea și recunoașterea oficială a cultului Inimii lui Isus
  - 5.5. Perspective teologice în sec. 20
  - 5.6. Formele cultului Inimii lui Isus
  - 5.7. Cultul Inimii lui Isus în Ungaria
  - 5.8. Sumar
6. Recepția mișcării liturgice în Dieceza de Alba Iulia
- 6.1. Biserica romano-catolică în Transilvania la începutul sec. 20
  - 6.2. Viața liturgică a Diecezei de Alba Iulia
  - 6.3. Cultul Inimii lui Isus în Dieceza de Alba Iulia
  - 6.4. Recepția mișcării liturgice
    - 6.4.1. Înnoirea muzicii sacre
    - 6.4.2. Noua paradigmă ecleziologică și recepția mișcării liturgice
  - 6.5. Sumar
7. Concluzii

Curentele de înnoire liturgică anterioare Conciliului Vatican II și impactul acestora asupra vieții liturgice din Dieceza Romano-Catolică de Alba Iulia

Cuvinte cheie: Biserica Romano-Catolică, Dieceza de Alba Iulia, liturghie, mișcarea liturgică, recepție, Solesmes, Beuron, Maria Laach, Mont César, Maredsous, Conciliul Vatican II, celebrare euharistică, *participatio actuosa*, cultul Euharistiei, cultul Inimii lui Isus

Rezumat

Reforma liturgică promovată de Conciliul Vatican II, sintetizată în constituția *Sacrosanctum concilium* (1963) a constituit punctul culminant al unui proces îndelungat de înnoire liturgică care a început la mijlocul secolului 19 și a cuprins prima jumătate a secolului 20. Josef A. Jungmann, unul din redactorii textului constituției liturgice a comparat liturghia cu un edificiu care necesită periodic anumite reparații. Reformele pot fi dureroase și pot leza obiceiuri îndrăgite, totuși sunt necesare și inevitabile. Înnoirea liturgică a avut scopul de a restaura caracterul central al liturghiei euharistice și de a permite accesul întregului popor al lui Dumnezeu la Sfânta liturghie. Acest efort a avut la bază convingerea că cei botezați nu sunt străini în Biserică, ci sunt membri cu drepturi depline ai acesteia, prin urmare trebuie să li se ofere posibilitatea de a participa în celebrarea euharistică împreună cu preotul în mod conștient și activ.¹

În celebrarea euharistică Dumnezeu lucrează și așteaptă răspunsul nostru.² Celebrarea euharistică este actul de dăruire de sine al lui Isus Christos, sfințirea credincioșilor, la care Biserica răspunde prin slăvire și mulțumire. Sfânta liturghie este celebrarea unui mister care nu poate fi revelat în deplinătatea sa, dar nici nu poate fi ignorat. Scopul reformei liturgice a fost de a ajuta întregul popor al lui Dumnezeu să pătrundă sensul misterului euharistic, printr-o mai bună înțelegere a ceea ce se întâmplă în Sfânta liturghie. Deși în ultima instanță liturghia rămâne celebrarea unui mister, celebrarea euharistică cere totuși înțelegere și participare. Liturghia este într-un sens și un răspuns la lucrarea divină, un răspuns posibil dacă participanții înțeleg sensul și profunzimea celebrării euharistice și participă activ la ea.

---

¹ JUNGSMANN, *A megújított szentmise. A liturgikus reform jobb megértéséhez*, 8.

² Jeremy DRISCOLL, *What Happens at Mass*, Leominster / Chicago, IL, 2005.

În ultimele două decenii respingerea reformei liturgice promovate de Conciliul Vatican II este tot mai frecventă, devenind în unele cercuri chiar o marcă a ortodoxiei catolice. Unii teologi solicită chiar o „reformă a reformei”. Acest concept implică de un refuz al înnoirii liturgice, o încercare de a restaura liturghia de la Trento și de a elimina sau limita utilizarea limbilor naționale în liturghie. Critica venită din partea cercurilor conservatoare nu are numai scopul de a corecta erorile reale ce au rezultat în unele regiuni din înțelegerea greșită a reformei liturgice. Ea implică de fapt o anumită perspectiv ecleziologică. Ideea conform căreia liturghia este în ultimă instanță un mister care nu trebuie înțeles, accentul exagerat pe rolul preotului în celebrarea euharistică care elimină participarea reală a credincioșilor laici, reinterpretarea restrictivă a documentelor ecleziastice anterioare care vorbesc despre participarea activă, toate exprimă o imagine a Bisericii în care clericii au un rol central, cvasi-exclusiv, iar laicii primesc doar în mod pasiv harul mediat de preot, prin urmare ei nici nu trebuie să înțeleagă limba și sensul liturghiei. Această abordare pune sub semnul îndoielii caracterul comunitar al Bisericii și al lucrării sale, precum și rolul celor botezați, și nevoia acestora de a răspunde activ la lucrarea divină. Această critică atacă nu doar înnoirea liturgică conciliară, dar și pe acei teologi și liturgiști eminenti de la sfârșitul secolului 19 și începutul secolului 20 care au promovat înnoirea liturgică, motivați de cea mai adâncă credință. Acești liturgiști au încercat să atragă întreg poporul lui Dumnezeu în liturghie, pentru ca această să devină valoarea centrală a vieții spirituale și liturgice.

În acest context această disertație analizează reforma liturgică ce a precedat și a pregătit reforma conciliară. Consider că redescoperirea scopurilor, operei și spiritualității acestor teologi eminenti, a iubirii pe care au nutrit-o pentru liturghie, a competenței lor profesionale, manifestată în cercetarea surselor creștinismului timpuriu este esențială pentru înțelegerea mișcării liturgice și pentru stabilirea legitimității reformei liturgice. Cunoașterea motivelor și scopurilor care au animat cercetarea și inițiativele acestor liturgiști demonstrează că mișcarea liturgică nu poate fi privită ca o detașare de liturghia Bisericii; din contră, ea exprimă cea mai adâncă iubire pentru Dumnezeu, pentru Biserică și pentru liturghia ei. Nu în ultimul rând acești liturgiști au dorit să apropie liturghia de poporul lui Dumnezeu, pentru ca aceasta să nu mai fie privilegiul clerului sau al comunităților monastice. Ei au promovat înnoirea liturgică nu pentru a rupe cu tradiția, ci în spiritul întoarcerii la surse, inspirați de cercetarea izvoarelor timpurii privind liturghia. Înnoirea liturgică este strâns legată de înnoirea biblică și patristică,

de ideea mai generală de întoarcere la sursele credinței și vieții creștine, atât de pregnantă în a doua jumătate a secolului 19 și începutul secolului 20.³

Teza centrală a disertației mele este că mișcarea liturgică care a precedat Conciliul Vatican II, ca de altfel și reforma liturgică conciliară au fost demersuri legitime și necesare. Deși reforma liturgică a Conciliului de la Trento a contribuit semnificativ la unificarea liturghiei după Reformă, schimbările petrecute în secolele următoare și estomparea caracterului central al sfintei liturghii sub influența diverselor devoțiuni populare a determinat atât liturghiștii cât și papii secolelor 19–20 să caute răspuns la aceste probleme. Cea mai mare provocare a fost aceea de a reda celebrării Euharistiei și celorlalte sacramente caracterul central, accesibilitatea și comprehensibilitatea. Acest deziderat a implicat nu numai depășirea barierelor lingvistice, dar și promovarea participării active a credincioșilor laici. Reprezentanții diferitelor curente ale mișcării liturgice au încercat să atingă aceste obiective prin revelarea spiritului și semnificației liturghiei, printr-o intensă activitate de formare și educație liturgică, prin traducerea și comentarea misalului, și prin publicarea de studii teologice și de articole adresate unui public mai larg. Scopul ultim a fost acela ca celebrarea Euharistiei să devină principalul act liturgic al Bisericii, fundamentul și sursa spiritualității creștine. Acest scop a impus ca laicii să nu rămână simpli ascultători, ci liturghia să fie pentru aceștia o rugăciune și un act oferit împreună cu preotul.

La începutul secolului 20 spiritualitatea catolică era centrată pe diferite devoțiuni, printre care de devoțiunea euharistică extra-liturgică și Cultul Inimii lui Isus au fost cele mai influente. Popularitatea acestor practici devoționale în rândul catolicilor a crescut proporțional cu scăderea importanței atribuite celebrării euharistice. În aceste condiții înnoirea liturgică a depus eforturi pentru restaurarea rolului central al acesteia din urmă. Această tensiune dintre importanța majoră a Sfintei liturghii în teorie și virtuala sa marginalizare sub influența diferitelor devoțiuni populare a dus la formularea unor întrebări privind legitimitatea și locul acestor devoțiuni care promovează o formă mai individualistă de religiozitate. Aceasta este prin urmare o altă problemă pe care o abordez în această disertație. În acest context doresc să arăt că aceste devoțiuni își au locul în viața Bisericii, dar nu pot fi dissociate de celebrarea euharistică și nici nu îi pot eclipsa importanța. Cele două fenomene, neglijarea Sfintei liturghii și popularitatea diferitelor devoțiuni sunt de fapt legate între ele, deoarece devoțiunile au devenit pentru laici, excluși din înțelegerea și trăirea Sfintei liturghii, un mod de manifestare a

---

³ Fapt demonstrat de inițiativele liturgice legate de Maria Laach, de opera lui Ildelfons Herwegen. Nu întâmplător Herwegen și-a intitulat volumul de studii *Alte Quellen neuer Kraft*.

spiritualității personale. Aceste tensiuni se remarcă de fapt și în dezbaterile contemporane dintre susținătorii și oponenții mișcării liturgice. Aceia care consideră că laicii nu trebuie să înțeleagă Sfânta liturghie, cu atât mai puțin să participe activ în aceasta, argumentează că preotul are un rol exclusiv în oferirea jertfei euharistice, nu în mod întâmplător promovează acele practici devoționale care permit laicilor o experiență religioasă personală. Nu doresc să afirm că aceste devoțiuni nu își au locul în spiritualitatea catolică, dar arăt că o practică devoțională echilibrată trebuie să respecte caracterul central al celebrării euharistice, așa cum a fost promovată de mișcarea liturgică.

Al treilea scop al disertației este acela de a examina recepția enciclicilor papale liturgice și a obiectivelor și ideilor mișcării liturgice în Dieceza de Transilvania / Alba Iulia, și contribuția acestora la înnoirea vieții liturgice a Diecezei. Doresc să arăt că deși situată la periferia mișcării europene de înnoire teologică-liturgică, Dieceza de Alba Iulia nu a fost complet izolată, ci a receptat multe din aceste idei. Așa cum arată materialul de arhivă și publicațiile contemporane, în prima jumătate a secolului 20 episcopii și teologii catolici din Transilvania erau la curent cu ideile mișcării liturgice. Scrierile unor liturgiști reprezentativi au fost traduse și au inspirat lucrările teologilor local. Au fost editate texte liturgice în limba maghiară. Studiul extensiv al recepției mișcării liturgice din Transilvania nu a fost încă întreprins. Există foarte puține lucrări care abordează unele aspecte ale temei, în general insistând asupra situației din Ungaria,⁴ sau pe diverse probleme ale vieții liturgice din Transilvania,⁵ fără un interes specific în efectele și consecințele mișcării liturgice în Dieceza de Alba Iulia.

Material și metodă

În prima parte a disertației analizez documentele oficiale promulgate de papii Pius X și XII cu privire la liturghie și la Biserică, precum și lucrările și inițiativele reprezentanților majori ai mișcării liturgice, în dialog cu literatura contemporană de specialitate. O bună parte

---

⁴ GALAMBOS Ferenc Ireneus, *Adalékok a magyar liturgikus mozgalom történetéhez*, în SZENNAY András (ed.), *Régi és új a liturgia világából*, Budapest 1975, 62–65.

⁵ MARTON József, *Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története*, Gyulafehérvár 1994; id., *Az erdélyi katolicizmus 90 éve (1900–1990)*, Kolozsvár 2008; id., *A kereszvény jelenkor*, Marosvásárhely 2008; TAMÁSI Zsolt, *Az esperesi kerületek a püspöki rendelkezések tükrében*, în BARABÁS Kisanna, TAMÁSI Zsolt (ed.), *A maros-küküllői főesperesi kerület plébániáinak története 1900-tól 1989-ig*, Kolozsvár 2009, 79–106.

a materialului provine la biblioteca Facultății de Teologie a Universității Catolice de la Leuven, importantă nu numai datorită fondului bogat de carte, dar și datorită faptului că numeroase inițiative ale mișcării liturgice se leagă de Belgia, în particular de Leuven. Abordarea propusă în această primă parte este teologică, analitică.

În ce privește problema recepției transilvănene a mișcării liturgice, am studiat material diferitelor arhive (a Diecezei de Alba Iulia, a parohiilor Sf. Mihai și Mănăstur, Cluj) și publicațiile, scrierile teologice și devoționale ale teologilor și clericilor timpului. Aceste arhive au fost alese datorită legăturilor locale cu mișcarea liturgică și cu cele două devoțiuni examinate în această lucrare. În mod tangențial am adresat și situația diocезelor vecine, și am examinat enciclicile episcopilor de Timișoara și Satu Mare. Analiza acestui material s-a bazat în principal pe metodele investigației istorice.

Structură și conținut

I.

Primul capitol examinează situația teologiei catolice în a doua jumătate a secolului 19 și prima jumătate a secolului 20, având în vedere în mod deosebit înnoirea ecleziologică care a precedat Conciliul Vatican II și a constituit contextul teologic al mișcării liturgice. Mișcarea liturgică este strâns legată de modificarea paradigmei ecleziologice, promovată de teologi majori ai școlilor de la Tübingen și Roma. În acest capitol examinez concepția ecleziologică a unor teologi eminenți ca Johann Adam Möhler, Johannes Baptist Franzelin, John Henry Newman, Matthias Joseph Scheeben, Yves Congar, Henri de Lubac, Romano Guardini, Karl Rahner și Edward Schillebeeckx. Modelele ecleziologice anterioare și documentele ecleziiale au subliniat caracterul juridic, ierarhic al Bisericii și au descris Biserica drept *societas perfecta*. În secolul 19 teologi majori s-au orientat spre sursele creștine timpurii, în mod deosebit către Biblie și autorii patristici, redescoperind modelele timpurii ale Bisericii. Trupul lui Christos a devenit metafora centrală a noii ecleziologii. Acest Trup trăiește în unitate mistică cu Christos, Capul Bisericii, și există prin harul și activitatea Sfântului Spirit. Această schimbare a paradigmei ecleziologice are trei consecințe majore. În primul rând implică un caracter eminentemente christocentric și pneumatologic, în comparație cu perspectiva juridică, instituțională, care nu devine irelevantă, dar este secundară față de aceste aspecte. În al doilea rând, definiția Bisericii ca Trupul lui Christos subliniază faptul că prin botez toți creștinii, inclusiv cei nehirotoniți, sunt membri la fel de valoroși ai Bisericii, cu roluri și daruri specifice. În al treilea rând, această ecleziologie a dus la redescoperirea locului central al

Euharistiei și rolului esențial al celebrării euharistice în viața Bisericii. Această ecleziologie, inspirată de biblie și de sursele patristice, a fost adoptată de documentele oficiale ale Bisericii, dintre care enciclica *Mystici corporis* a lui Pius XII are o importanță deosebită.

Această modificare survenită în domeniul ecleziologiei a avut consecințe semnificative asupra modului de a înțelege și de a celebra Liturgia. Datorită legăturii intime dintre ecleziologie și teologia liturgică, scopurile și etapele mișcării liturgice pot fi înțelese numai în contextul înnoirii biblice, patristice și ecleziologice a timpului. În timp ce în secolul 19 diferite devoțiuni, în mod deosebit adorarea Euharistiei și cultul Inimii lui Isus, au avut un rol major în viața liturgică și spirituală a Bisericii Catolice, în urma acestei schimbări în domeniul ecleziologiei, celebrarea euharistică și-a redobândit rolul central. Mai mult, teologia sacramentală a reușit să atingă un echilibru între cele două aspecte ale Euharistiei, cel sacrificial (subliniat aproape exclusiv înainte de această dată), și cel convivial, în bună parte uitat.

II.

Capitolul doi explorează istoria și ideile mișcării liturgice europene. Mișcarea liturgică își are originea în comunitățile monastice, dar în mod treptat depășește limitele acestor comunități, ajungând la parohii, și în mod particular la laici. Etapele acestei mișcări pot fi asociate cu inițiative venind din Franța, Germania, Belgia și Austria. Capitolul despre inițiativele franceze discută rolul abației de la Solesmes, în mod deosebit contribuția lui Prosper Guéranger la înnoirea liturgică, a muzicii sacre (prin restaurarea muzicii gregoriene), dar și prin magisteriala sa lucrare *L'Année liturgique*. Studiul contribuției germane se axează pe abațiile benedictine de la Maria Laach și Beuron, discută vasta operă a unor teologi și liturgiști ca Ildefons Herwegen, Romano Guardini, Odo Casel, Maurus și Placidus Wolter, Pius Parsch, Josef Andreas Jungmann, dar și mai puțin cunoscutul Johannes Pinski. Apostolatul liturgic al lui Pius Parsch reprezintă un aspect particular al contribuției germane, semnificația sa constând în apropierea liturghiei de laici, în particular de intelectuali și de tineri. Belgia joacă un rol special în mișcarea liturgică prin mănăstirile de la Maredsous, Leuven (Mont César), Amay și Chevetogne, prin opera lui Gerard van Caloen, și în mod deosebit a lui Lambert Beauduin. Beauduin este fără îndoială unul din cei mai importanți reprezentanți ai mișcării de înnoire liturgică. Eforturile sale liturgice și ecumenice au fost posibile în bună parte datorită susținerii cardinalului Mercier.

Enciclicile papilor Pius X și XII au avut o contribuție semnificativă la înnoirea liturgică. Pius X a subliniat caracterul central al Euharistiei și al comuniunii euharistice în viața

spirituală. Pius XII a avut un rol major în recunoașterea înnoirii liturgice, prin enciclica *Mediator Dei*, descrisă ca *magna charta* a mișcării liturgice.

Capitolul adresează de asemenea criza rezultată din confruntarea adeptilor și oponentilor mișcării liturgice, precum și rolul lui Romano Guardini și al altor teologi în respingerea criticilor nefondate.

La începutul secolului 20 mișcarea liturgică s-a manifestat și în Biserica maghiară, fapt demonstrat de opera benedictinului Xavér Ferenc Szunyogh. Szunyogh a avut relații strânse cu Maria Laach. El a realizat o sinteză între cercetarea teologică promovată de comunitatea de la Maria Laach și apostolatul liturgic al lui Pius Parsch.

În esență mișcarea liturgică este o mișcare de înnoire spirituală, având drept scop revitalizarea vieții spirituale a Bisericii la izvoarele liturghiei.⁶ Ideea este exprimată de Romano Guardini, care s-a străduit să aducă „spiritul liturghiei” mai aproape de practica religioasă catolică, dominată până la acel punct de diferite practici devoționale. Guardini era convins că Biserica este comunitatea adoratorilor lui Dumnezeu și o comunitate numai prin liturghie.⁷

III.

Capitolul trei continuă într-o anumită măsură capitolul doi. Unul din principiile importante ale mișcării liturgice a fost acela că laicii trebuie să înțeleagă liturghia și trebuie încurajați să participe activ în aceasta. Participanții nu trebuie să rămână martori tăcuți ai celebrării euharistice, ci trebuie să participe deplin, conștient și activ în liturghie. Acest principiu are la bază preoția universală a credincioșilor, dobândită prin botez și desăvârșită în mirungere, prin care primesc îndatoriri specifice și o misiune. Această idee a fost integrată în constituția *Sacrosanctum Concilium* și a influențat în mod decisiv practica liturgică post-conciliară. În ultimii ani acest principiu a fost chestionat de cercurile tradiționaliste. Din acest motiv urmăresc originea acestei idei, studiind utilizarea conceptului original de “partecipazione attiva” / “participatio actuosa” în *Tra le sollecitudini*, un motu proprio al papei Pius X. Arăt că în textul italian original apare inechivoc “participarea activă”, un concept în mod restrictiv de traducerea maghiară recentă și de comentariile cercurilor tradiționaliste care resping ideea unei participări active a credincioșilor. Pe lângă analiza textului original al acestui motu proprio, arăt că acest concept poate fi înțeles luând în

---

⁶ Lambert BEAUDUIN, *La piété de l'Église*, Leuven 1914, 47.

⁷ Romano GUARDINI, *A liturgia szelleme*, Budapest 1940, 7–10.

considerare scopurile înnoirii liturgice, dorința reprezentanților acesteia de a face celebrarea liturgică accesibilă tuturor botezaților. Arăt de asemenea că episcopii din Transilvania (Áron Márton, János Scheffler) au înțeles în mod clar că termenul se referă la participare activă, și nu doar la acceptarea mentală a harului jertfei lui Christos, mediat de preot. Acest lucru reiese din enciclicile lor.

IV

Capitolele patru și cinci tratează două dintre cele mai populare forme de devoțiune populară, cultul Euharistiei și cel al Inimii lui Isus. Ideea aflată la baza cercetării este aceea că tensiunile legate de practica liturgică reflectă conflictul dintre înțelegerea comunitară respectiv individualistă a practicii religioase. Mișcarea liturgică a plasat liturghia Bisericii, celebrarea euharistică și liturghia orelor în centrul vieții spirituale și ecleziale. Cei care pledează pentru rolul central al acestor devoțiuni, îndeosebi al adorării Euharistiei și al cultului Inimii lui Isus, promovează de fapt forme de religiozitate individualistă care oferă credincioșilor excluși din participarea activă în celebrarea Euharistiei, o experiență spirituală și o trăire emoțională. Studiul originii celor două devoțiuni arată o legătură inițială mai exprimată a acestora cu misterul central al mântuirii. Cu toate acestea treptat acestea dobândesc o autonomie marcată și importanța care li se acordă o eclipsează pe cea a celebrării euharistice. Cu siguranță celebrarea euharistică nu trebuie să elimine diferitele devoțiuni. Totuși acestea sunt legitime numai dacă este păstrat caracterul central al liturghiei euharistice, o idee clară a mișcării liturgice.

V

Capitolul șase analizează recepția mișcării liturgice în Transilvania. În introducere trec în revistă evenimentele majore ale vieții Diecezei de Transilvania /Alba Iulia la începutul secolului 20. Viața religioasă a Diecezei a fost călăuzită de episcopii Gusztáv Károly Mailáth și Áron Márton. Deși schimbările istorice produse în 1918/1920 au avut consecințe majore pentru existența Bisericii, și Biserica din Transilvania a făcut eforturi să își găsească locul în statul român, dieceza nu a fost complet izolată de viața teologică-liturgică europeană. Enciclicile și hotărârile episcopului Mailáth demonstrează atenția acordată mișcării liturgice, și mai ales enciclicilor papale. Mailáth a aplicat consecvent prescripțiile enciclicilor liturgice. Și-a informat preoții despre aspirațiile mișcării liturgice. A încurajat de asemenea devoțiunile timpului, în mod deosebit cultul Euharistiei și cel al Inimii lui Isus, dar a impulsionat și participarea la Sfânta liturghie și comuniunea frecventă. Episcopul Áron Márton a condus

Dieceza în momente de mare dificultate. El a introdus și comentat în dieceza sa decretele liturgice ale papei Pius XII. După Conciliul Vatican II a aplicat în Biserica sa reforma conciliară.

Documentele epocii arată de asemenea că mișcarea liturgică germană și maghiară a fost receptată în Transilvania. Scrierile unor teologi și clerici locali ca Alfréd Eröss, József Hirschler, Imre Sándor, Károly Troján, Ernő Veress au răspândit spiritul mișcării liturgice europene.

Un domeniu particular al interesului reînnoit pentru liturghie este cel al muzicii sacre. Au fost organizate numeroase forme de pregătire adresate cantorilor și preoților.

Deși nu putem vorbi de o mișcare liturgică locală, este clar că multe idei ale înnoirii liturgice europene au fost recepționate și aplicate în Transilvania.

Concluzii

1. Înnoirea liturgică din secolele 19–20 a fost o mișcare spirituală care a dus la revitalizarea vieții liturgice și ecleziale a Bisericii Catolice. Scopurile și inițiative sale pot fi înțelese doar în contextul lor istoric și teologic care implică:

a. *întoarcerea la surse*, prin cercetarea biblică și patristică, și prin investigarea surselor liturgice. Înnoirea liturgică a fost motivată de dorința întoarcerii la sursele vieții și practicii Bisericii creștine timpurii, nu de dorința de a rupe cu tradiția.

b. *o modificare semnificativă a paradigmei ecleziologice*. Biserica nu mai este definită ca *societas perfecta*, ci ca Trupul mistic al lui Christos, pătruns de Spiritul dător de viață, care lucrează în fiecare membru al Trupului, și conferă fiecăruia diferite daruri și roluri. Acest Trup este hrănit de Euharistie, sursa vieții spirituale pentru toți botezații. Această paradigmă ecleziologică a fost elaborată de teologi majori din secolele 19–20, și validată oficial de Pius XII în *Mystici corporis*.

2. Scopurile și manifestările mișcării liturgice au avut anumite particularități regionale. Inițiativele franceze timpurii, în mod deosebit cele legate de Guéranger, s-au axat pe păstrarea centrată liturghiei romane, și pe cântul gregorian. Inițiativa liturgică asociată papei Pius X, exprimată în *Tra le sollecitudini*, este comparabilă într-un sens în ce privește scopul, deoarece s-a axat pe înnoirea muzicii sacre. Totuși aceasta depășește acest cadru deoarece, prin introducerea conceptului de “partecipazione attiva / participatio actiosa”, care va avea multiple rezonanțe cu alte inițiative ale mișcării liturgice. Acest concept va constitui rădăcina noțiunii de „participare activă” a credincioșilor în liturghie.

Liturgiștii germani, mai ales cei de la mănăstirile de la Beuron și Maria Laach, au fost motivați de dorința de întoarcere la sursele liturghiei, ale Bisericii în general. Un reprezentant major al acestui curent este Ildefons Herwegen, abatele de Maria Laach. Cercetarea surselor liturgice l-a ajutat să recunoască dimensiunea comunitară a liturghiei creștine timpurii, iar inițiativele sale liturgice au fost motivate de dorința de a prezenta liturghia ca centrul cultului întregii comunității. Teologia axată pe conceptul de mister elaborată de Odo Casel a reînnoit teologia liturgică și sacramentală.

Un alt curent german, apostolatul liturgic promovat de Romano Guardini, s-a orientat către laici, în mod deosebit către intelectuali și tineri. Opera sa teologică a contribuit semnificativ la educarea laicilor și introducerea lor în celebrarea liturgică.

Belgia a jucat un rol major în înnoirea liturgică, sub influența curentelor germane, mai ales datorită legăturilor cu Beuron. Noile fundații de la Mont César și Maredsous au avut o contribuție importantă la redescoperirea surselor liturghiei. Lambert Beauduin, susținut în inițiativele sale de către cardinalul Mercier, a afirmat chiar că liturghia, ca și cult al întregii Biserici, trebuie democratizată. A arătat că laicii trebuie instruiți și educați, și a considerat ignoranța în ale liturghiei una din cauzele indiferenței religioase. A resituat celebrarea euharistică și liturghia orelor în centrul spiritualității catolice. În acest sens a pledat pentru transformarea misalului în principala carte de rugăciune a Bisericii. Ideile lui Beauduin, accentul pus pe misterul pascal, inițiativele sale liturgice și ecumenice au anticipat reforma conciliară.

Mișcarea liturgică germană și belgiană a fost descrisă uneori ca o mișcare monastică, axată pe viața mănăstirilor. Această afirmație are oarecare adevăr, dacă luăm în considerare rol acestor comunități în înnoirea liturgică. Totuși această caracterizare este oarecum simplistă, deoarece scopul unor figuri ca Herwegen, Guardini sau Beauduin a fost de a-i introduce pe toți catolicii în comorile liturghiei, de a transforma liturghia în sursa vieții creștine. Așa cum afirma Guardini, liturghia nu este proprietatea exclusivă a călugărilor benedictini, dar aparține tuturor catolicilor, întregii comunități.⁸ Inițiativele lui Pius Parsch în Austria sunt exemplu elocvent al apostolatului liturgic în rândurile poporului lui Dumnezeu. El a accentuat nu numai caracterul comunitar al liturghiei, dar a arătat și faptul că prin liturghie participanții sunt atrași în viața lui Christos.⁹

---

⁸ GUARDINI, *Liturgische Bildung*, 11.

⁹ PARSCH, *Üdvösség éve* I., 12.

Mișcarea liturgică maghiară a constat în esență în recepția și aplicarea inițiativelor belgiene, germane și austriece și acomodarea acestor idei la condițiile locale. Cel mai important reprezentant a fost Ferenc Xavér Szunyogh, un adept al lui Pius Parsch, considerat apostolul înnoirii liturgice maghiare.

În sumă, diferitele inițiative ale mișcării liturgice au avut scopul de a reda viața celebrării liturghiei și de a o transforma în sursa vieții spirituale a comunității. Acest scop a fost realizat printr-o intensă activitate de formare și de instruire a credincioșilor axată pe explicarea liturghiei, traducerea și difuzarea misalului, și diferite alte inițiative care au facilitat participarea activă a credincioșilor în celebrarea euharistică, liturghia întregului popor al lui Dumnezeu.

Documentele papale marchează începutul și împlinirea mișcării liturgice. *Tra le sollicitudini*, motu proprio a lui Pius X a constituit un imbold pentru această mișcare de înnoire și a stimulat în mare măsură ideea includerii credincioșilor în celebrarea liturghiei. Enciclica *Mediator Dei* a lui Pius XII a adus împlinirea și recunoașterea oficială a mișcării liturgice și a formulat principiile călăuzitoare ale acesteia. Într-un sens există o relație reciprocă între documentele ecleziale și inițiativele mișcării liturgice. Reglementările oficiale au răspuns la inițiativele venite din interiorul Bisericii, dar și anumite probleme. A existat o recunoaștere reciprocă a principiilor. Reprezentanții mișcării liturgice au respectat reglementările introduse de Sfântul Scaun, iar documentele papale au integrat propunerile liturgiștilor și au recunoscut necesitatea înnoirii liturgice.

3. Ideea conform căreia credincioșii trebuie să participe în mod conștient și activ în liturghie își are originea în dorința înnoirii liturgice de a face valorile liturghiei disponibile și accesibile tuturor catolicilor. Unul din conceptele cheie ale acestei convingeri este acela de “participare activă” (“partecipazione attiva”, “participatio actiosa” în *Tra le sollicitudini*), subliniat în mod repetat de *Sacrosanctum Concilium*. Interpretarea conceptului a ocazionat diferite dispute în ultimii ani. Cercurile tradiționaliste au oferit o traducere și interpretare restrictivă, punând sub semnul întrebării oportunitatea participării efective a laicilor în liturghie. (În traducerea maghiară recentă a *Tra le sollicitudini* [Dobszay Á., 2006] formularea anterioară “participare activă” este înlocuită cu expresia vagă “participare actuală”, înțeleasă ca exprimând mai puțin sau altceva decât “participarea activă”. Este de notat totuși că Oxford Latin Dictionary traduce “actuosus” cu “active, busy, energetic, full of viața, acting cu extravagant gesture”.) Aceste cercuri afirmă frecvent că acest concept nu înseamnă altceva decât recunoașterea și acceptarea harului divin ce izvorăște din jertfa lui Christos, mediată de preot. Această perspectivă asupra liturghiei rezultă pe de o parte dintr-o

ecleziologie clericală în care laicii au doar un rol pasiv în Biserică, prin urmare nu au un rol activ în celebrarea liturgică. Un alt factor este antropologia dihotomică ce separă procesele mentale de alte manifestări cu caracter exterior ale omului. Acest studiu a adus însă argumente pentru convingerea că conceptul de “partecipazione attiva” sau “participatio actuosa”, prezent în *Tra le sollecitudini* și alte documente ulterioare, mai ales în texte conciliare, se referă la participarea activă, efectivă, de exemplu prin implicarea în cântecele liturgice. Acest aspect este demonstrat mai întâi de textul original italian al *Tra le sollecitudini*, care conține inechivoca expresie “partecipazione attiva”. În al doilea rând aceasta este în mod clar și interpretarea dată de episcopii din Transilvania (Áron Márton, János Scheffler), care vorbesc în mod expres de participarea activă a credincioșilor. Reglementarea formării liturgice elaborată de episcopul de Alba Iulia Áron Márton (1958) și enciclica mult mai timpurie a lui János Scheffler, episcop de Satu Mare (1947) subliniază literal participarea activă a credincioșilor. Scheffler discută și (dez)avantajele limbii latine față de limbile naționale, și susține că credincioșii trebuie implicați activ în oferirea jertfei Sfintei liturghii.¹⁰ Áron Márton adresează mai ales tema cântului liturgic: seminariștii, ca viitori preoți, trebuie să participe activ în celebrarea euharistică, cu atât mai mult cu cât ei vor trebui să-i învețe pe credincioși să participe activ în liturghie.¹¹ Mai departe, această idee își are bazele în noua perspectivă ecleziologică promovată de *Mystici corporis*, care conferă tuturor membrilor Trupului lui Christos un rol important, și arată că toți botezații primesc diferite daruri prin care contribuie la edificarea Bisericii. Inițiativele liturgice (textele liturgice în limbi naționale, misalele comentate, explicațiile Sfintei liturghii, catehezele) susțin de asemenea convingerea că credincioșii trebuie să *înțeleagă* liturghia pentru a participa activ în ea.

4.

Cele două devoțiuni majore, cultul Euharistiei și cel al Inimii lui Isus, au avut o contribuție valoroasă la pietatea individuală și la religiozitatea populară. Cu toate acestea popularitatea lor a contribuit la eclipsarea caracterului central al celebrării euharistice. Adorarea lui Christos în Euharistie este o practică legitimă și valoroasă. Adorarea a exprimat respectul profund pentru Euharistie, dar în același timp a dus la o teamă care a făcut credincioșii să se abțină de la comuniune. Christos trebuia adorat; el era captivul Tabernaculului, care trebuia vizitat. Aceste practici private au devenit treptat independente de

---

¹⁰ *Vissza a Szentmiséhez! Litterae circulares szathmarini* 1460/1947-V, cap. III.

¹¹ *Liturgikus nevelésről Papnevelőben és kántoriskolában*, 23 aprilie 1958. Archiva Archiepiscopiei de Alba Iulia, 1183/1958.

Sfânta liturghie, și au fost puse frecvent deasupra liturghiei și împărtășaniei. Această accentuare exagerată a devoțiunilor euharistice s-a datorat în bună parte faptului că celebrarea euharistică nu mai era înțeleasă de credincioși, și aceștia au fost obligați să caute în altă parte satisfacerea nevoilor lor spirituale.

Asistăm la un fenomen similar în cazul cultului Inimii lui Isus. La origine această devoțiune a izvorât din venerația patimilor lui Christos, văzute ca semnul iubirii sale, la care credincioșii puteau răspunde prin iubire. Marii mistici au elaborat un cult profund încărcat cu emoții. Inima străpunsă a lui Isus era simbolul iubirii sale. Acest cult a răspund la nevoile unei spiritualități în care latura afectivă avea un rol important. Iezuiții au utilizat această devoțiune ca un instrument important într-o activitate pastorală rodnică. Deși această devoțiune nu a fost lipsită de un sentimentalism oarecum excesiv, a promovat cu certitudine conversia spirituală, altruismul, dăruirea față de apostolat. Enciclica *Haurietis aqua* a legat această devoțiune de celebrarea euharistică, de comuniune. Această asociere nu a reușit să prevină însă o spiritualitate individualistă în contrast cu caracterul comunitar inerent liturghiei.

Mișcarea liturgică nu a dorit să elimine aceste forme devoționale, dar a subliniat caracterul central al celebrării euharistice. Devoțiunile trebuiau să-i conducă pe credincioși la liturghie, nu să îi distragă de la aceasta. Schimbarea paradigmei ecleziologice a contribuit la restaurarea acestui caracter central al liturghiei, celebrată în comun de preot și de credincioși. Aceștia din urmă nu au mai fost obligați să caute în devoțiuni satisfacerea nevoilor spirituale.

5.

Recepția reformei liturgice în Transilvania a avut loc în mai multe etape. Până în 1918/1920 Dieceza era parte a vieții ecleziastice și liturgice maghiare. După schimbările istorice care i-au modificat apartenența ecleziastică, Biserica Romano-Catolică din Transilvania și-a concentrat energiile pe supraviețuire, și mai puțin pe cercetarea teologică. În noua situație, în mod deosebit după încheierea în 1927 a Concordatului cu Sfântul Scaun, viața Bisericii a constat în esență într-o strădanie continuă de a susține instituțiilor sale. După 1948, o dată cu instaurarea regimului comunist, Dieceza a fost practic izolată de restul Bisericii și în bună parte și de Sfântul Scaun.

În ciuda condițiilor istorice dificile viața liturgică a Diecezei și-a urmat cursul normal. În perioada interbelică practica religioasă tradițională a înflorit, având în centru cele două devoțiuni majore, cultul Euharistiei și al Inimii lui Isus. Numeroase forme ale vieții religioase asociative au atras un număr mare de credincioși de toate categoriile. Cultul Euharistiei a fost promovat mai ales de Societățile Altarului, fondate în fiecare parohie, la îndemnul episcopului Mailáth. Intensitatea vieții asociative euharistice este demonstrată de numărul mare al

membrilor și al abonaților la cele două publicații importante (*Oltáregyesületi Lap, Oltár*). Practica adorării perpetue a unit parohiile Diecezei în adorarea Euharistiei, iar enciclica lui Áron Márton (1957) a promovat simțul unității spirituale.

La începutul secolului 20 cultul Inimii lui Isus are extrem de popular în Dieceza de Alba Iulia. Societățile dedicate acestei devoțiuni se regăseau în cele mai multe parohii. Membrii acestora participau la Sfânta liturghie și la comuniunea din prima vineri a lunii, precum și la riturile de expiere din prima duminică. Activitatea pastorală axată pe acest cult, folosind o bogată literatură devoțională, a cuprins toate generațiile.

Înnoirea liturgică a constat mai ales în promulgarea și aplicarea documentelor papale. Episcopul Mailáth a introdus normele privind comuniunea zilnică și prima împărtășanie timpurie, promovate de Pius X. El a încurajat de asemenea devoțiunile Inimii lui Isus, a introdus sărbătoarea lui Christos Rege, iar în 1933 adorația cu ocazia Anului Sfânt. Deoarece episcopul Áron Márton a fost arestat în 1949, în arhivele de la Alba Iulia nu există documente episcopale liturgice sau de altă natură de la începutul anilor '50. Astfel nu este documentată introducerea noului rit al vigliei pascale în 1951. Noul rit al Săptămânii Mari a fost introdus de episcop în 1957.

Influența mișcării liturgice nu este comparabilă cu cea avută în Europa de vest. Totuși, enciclicile episcopilor locali arată că ideile înnoirii liturgice s-au făcut simțite și în Dieceza de Alba Iulia. Episcopul Mailáth a urmărit cu multă atenție inițiativele apostolatului liturgic, și a susținut mai ales reforma muzicii sacre. El le-a cerut preoților și cantorilor să participe regulat la programe de perfecționare în domeniul liturghiei și al muzicii sacre. A încurajat înființarea Societății diecezane Sf. Cecilia. Prin toate aceste eforturi episcopul a facilitat participarea activă a credincioșilor în liturghie.

Episcopul Áron Márton a introdus spiritul și normele enciclicii *Mediator Dei*, promovând formarea liturgică a seminariștilor (1957). Acestora li s-a cerut să își însușească în mod corespunzător cunoștințele privind liturghia și să participe activ în celebrarea euharistică, deoarece ca viitori preoți ei urmau să îi învețe pe credincioși să participe activ în liturghie (v. mai sus punctul 3).

Inițiativele mișcării liturgice au devenit cunoscute în Dieceză mai ales prin intermediul lucrărilor reprezentanților maghiari ai mișcării, ca Xavér Ferenc Szunyogh, Ákos Mihályfi, Flóris Kűhár, Polikárp Radó, Benjamin Rajeczky, József Korompai și Béla Kőrmendy.

În acești ani au fost relativ puțin teologi originali în Dieceză. Aici se pot încadra Alfréd Erőss și Ernő Veress, ale căror scrieri demonstrează recepția înnoirii ecleziologice și liturgice. Dogmaticianul Alfréd Erőss a fost un bun cunoscător al teologiei lui Scheeben și a

lui Emil Mersch, și a aplicat eclesiologia promovată de *Mystici corporis*. Două din articolele publicate în revista Societății Altarului, *Az oltár*, au prezentat activitățile mișcării liturgice. Eröss a salutat Misalul în limba maghiară care permitea credincioșilor să urmărească liturghia și să participe în aceasta. El a fost un adept al apostolatului liturgic al lui Pius Parsch.¹²

Ernö Veress a avut o contribuție importantă la promovarea spiritului mișcării liturgice. El a editat *Ritualul* și *Cartea Transilvăneană de Rugăciune*, ambele în limba maghiară, ambele reflectând influența lui Pius Parsch. Autorul a susținut participarea activă a credincioșilor, arătând că deși numai preotul a primit puterea consacrării, credincioșii oferă sfânta liturghie împreună cu preotul.

Scrierile celor doi teologi arată că profesorii de teologie din Transilvania au avut contacte intense cu mișcarea liturgică europeană, au tradus și adaptat aceste lucrări.

Textele liturgice în limba maghiară au apărut destul de devreme, datorită utilizării Ritualului de la Esztergom. Există însă și câteva inițiative locale. Una din cele mai interesante este cărticica de ritualuri în limba maghiară editată de Ferencz Ráduly (*Egyházi szertartások*, 1838). Ráduly și-a introdus culegerea cu două citate biblice (Deut 4,14; 1 Cor 14,19) care arată că folosirea textelor liturgice în limbile naționale a fost motivată de dorința învățării acestor rituri și de faptul că acestea permiteau înțelegerea liturghiei.

Apostolatul liturgic a fost promovat de două reviste ale Diecezei (*Az Oltár* și *Mária Kongregáció*). Ferenc Balázs și Géza Vilma a publicat articole despre comuniunea zilnică. József Hirschler și Ferenc Faragó au publicat cu regularitate explicații ale Sfintei liturghii, educând credincioșii laici în spiritul liturghiei. Alfréd Eröss și Ernő Veress au popularizat ideile lui Pius Parsch, iar rubrica liturgică a lui Imre Sándor a reflectat gândurile lui Romano Guardini. Károly Troján, autorul rubricii liturgice din *Mária Kongregáció* a considerat că avea misiunea de a face cunoscută cititorilor frumusețea și importanța liturghiei. Ferenc Faragó a explicat părțile celebrării euharistice.

Mai mulți autori, ca József Korompai sau iezuitul Töhötöm Nagy au subliniat dimensiunea comunitară a celebrării euharistice și rolul teologiei axate pe conceptul de mister a lui Casel.¹³

---

¹² ERÖSS, *A liturgikus mozgalom* II, 83–86.

¹³ KOROMPAI, *Egyházközségek és egyesületek*, 85–86, NAGY, *Liturgikus misztériumjáték Krisztus Királyról*, 6–7.

Ideile înnoirii biblice au fost de asemenea prezente în Dieceză. Ferenc Faragó a remarcat marginalizarea cuvântului lui Dumnezeu în formare, cateheză și viața creștină, și a avut inițiative concrete pentru remedierea acestor neajunsuri.¹⁴

Recenzia scrisă de József Lőrincz, paroh de Radnalajosfalva (Cârlibaba Nouă) cu privire la caietele liturgice editate de Pius Parsch arată că acestea erau cunoscute și în cea mai îndepărtată parohie a Diecezei.

6.

În diezele vecine – Timișoara și Satu Mare – documentele și publicațiile atestă recepția înnoirii liturgice. Episcopul de Satu Mare, János Scheffler, a scris încă în 1947 o enciclică în care arată că credincioșii trebuie aduși înapoi la altar, și trebui încurajați să participe activ în jertfa Sfintei liturghii. Episcopul remarca breșa dintre preot și credincioși, dintre altar și navă, și deplângea inabilitatea credincioșilor de a participa activ în oferirea jertfei euharistice. Ca atare el a dispus explicarea liturghiei și a textelor liturgice.

7.

În prezent reforma liturgică este evaluată în termeni foarte diferiți. Vocile celor care consideră că reforma liturgică a fost o eroare se aud tot mai tare. Unii vorbesc de o „reformă a reformei”, considerând că misalul lui Paul VI nu este rezultatul unei dezvoltări organice, iar alții pun chiar la îndoială legitimitatea ritualului postconciliar. Tot aceștia accentuează rol exclusiv al preotului în celebrarea liturghiei.

Nu rareori criticii reformei liturgice apelează la decretele liturgice ale lui Benedict XVI, în particular la *Summorum Pontificum*, care face posibilă utilizarea Misalului Roman din 1962 fără a cere permisiuni speciale. Cu toate acestea în acest motu proprio nu se cere doar respectul față de tradiție și eliminarea abuzurilor, dar se și arată că permiterea ritului vechi este doar o aprobare a formei extraordinare a ritului Roman, alături de forma ordinară (SP 1). *Summorum pontificum* recunoaște în mod expres necesitatea și legitimitatea reformei liturgice.

Legitimitatea și importanța reformei liturgice nu pot fi puse în discuție. Această disertație a dorit să arate că înnoirea liturgică din a doua jumătate a secolului 19 și prima jumătate a secolului 20 au servit un singur scop: acela de a conferi liturghiei bisericii (celebrarea euharistică, liturghia orelor și a sacramentelor) locul central. Mișcarea liturgică nu a eliminat devoțiunile populare, dar a acordat o importanță mult mai mare celebrării euharistice. Reforma liturgică conciliară este de fapt împlinirea acestor inițiative.

---

¹⁴ FARAGÓ, *A Biblia az iskolában*, 53–55.

Datorită condițiilor istorice particulare mișcarea liturgică nu au avut același impact în Dieceza de Alba Iulia ca și în Europa de vest. Recepția inițiativelor liturgice a fost mai puțin accentuată. Aceiași factori au făcut ca schimbări survenite în liturghie, susținute de autoritatea episcopilor, nu au produs tensiuni semnificative.

În final, o idee majoră a acestui studiu este conexiunea strânsă dintre liturghie și ecleziologie. Scopurile și inițiativele mișcării liturgice nu pot fi înțelese fără cunoașterea noii perspective ecleziologice care a premerș și a însoțit acest proces. Atât teologia cât și documentele ecleziale au exprimat această nouă înțelegere a Bisericii ca Trup al lui Christos, ca și comunitate pătrunsă de Spirit, hrănită de Euharistie. Aceeași ecleziologie a permis recunoașterea rolului tuturor botezaților, spre deosebire de perspectivele anterioare axate în exclusivitate pe rolul preoției. Inițiativele înnoirii liturgice au aplicat aceste perspective în liturghie, atunci când au încercat să facă actele liturgice comprehensibile, și au încurajat participarea activă a credincioșilor.